

У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ: ДО ПРОГРЕСУ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ

Наукова доповідь на методологічному семінарі «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання», 6 квітня, 2023 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5122>

ДІЧЕК Наталія Петрівна
доктор педагогічних наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України, завідувач відділу
історії та філософії освіти
Інституту педагогіки
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. У статті окреслено деякі теоретичні аспекти проблеми формування історичної пам'яті в дітей та молоді як складника національної самоідентифікації та питомого елемента сучасної (в умовах війни з РФ) політики національної безпеки України в галузі освіти.

Висвітлено сучасну державну політику історичної пам'яті в Україні в аспекті її персоніфікації, спрямовану на сприяння консолідації громадян та формування історичної свідомості української молоді, а також патріотизму. Обґрунтовано значення комеморативної практики відзначення ювілейних дат і вшановування історичних осіб — національних символів — для формування у здобувачів освіти національної ідентичності, почуття гордості й любові до Батьківщини; необхідність активізації зусиль з її розширення. Актуалізовано часткові практики креативного осучаснення форм такої роботи.

Ключові слова: державна політика пам'яті; модель історичної пам'яті; меморіалізація; комеморативні практики; гібридна інформаційна війна.

Після розв'язання РФ 24 лютого 2022 р. вже не гібридної, а повномасштабної війни проти України, багато питань соціогуманітарної наукової сфери перестали бути зацікавленням лише дослідників, а набули значення чинників безпеки і збереження українського народу. До таких відносимо галузі й напрями досліджень, спрямовані на вкорінення у свідомості дітей (починаючи з віку дошкілля) та молоді національної ідентичності й почуття патріотизму, протидію ворожій історичній політиці.

У міжнародних соціальних, політичних науках набув поширення, а відтак і вивчення феномен «історична пам'ять». Як обґрунтовує український історик і політолог Лариса Нагорна, поняття «історична пам'ять» за суттю корелює з поняттям «політика пам'яті або політика історичної пам'яті» (Яблонський (ред.) та ін., 2019, с. 162). У цій статті¹ не зупинятимемося на розгляді й тлумаченні численних, дотичних до поняття «історична пам'ять» чи близькоспоріднених із ним понять і термінів, тобто на варіативності дефініювання поняття «історична пам'ять». Доволі розлогі підходи і українських, і зарубіжних дослідників до пояснення поняттєво-сутнісного аспекту цього концепту викладено в студіях Ю. Ганжурова (2011), А. Киридон (2009, 2016), І. Ковальської-

¹Ця стаття є переробленим і доповненим текстом виступу автора на методологічному семінарі НАПН України «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання», 6 квітня 2023 р.

Павелко (2022), Л. Нагорної (2012, 2013), С. Римаренка (1999).

Концепт «історична пам'ять» у нинішніх українських реаліях належить до однієї з найбільш актуальних суспільних проблем, пов'язаних з проблемами пострадянського й посттоталітарного розвитку Української держави (Ковальська-Павелко, 2022, с. 28). Додамо, що сьогодні найбільш уразливою сферою гібридної війни є сфера світоглядного дискурсу, у якій чільне місце посідає дискурс минулого, тобто «історична пам'ять». Тому в умовах ситуації гарячої фази війни, що її розв'язала сусідня держава-агресор проти України, посилюється нагальність розроблення шляхів формування в громадян країни патріотично орієнтованої, націєцентрованої історичної свідомості, що тісно переплетена з «історичною пам'яттю», хоча й ширша за своїм змістом. Усі згадані поняття є чинниками і складниками «національної ідентичності як багатокомпонентного утворення, найбільш виразними складниками якого є національна самосвідомість, менталітет, історична пам'ять, національні традиції, етнонаціональні образи, міфи, уявлення населення про місце країни у світі та її цивілізаційну приналежність тощо» (Яблонський (ред.) та ін., 2019, с. 13).

Загалом феномен історичної пам'яті — це вагомий чинник впливу на сприйняття людьми сучасності, розуміння минулого і проектування майбутнього, формування їхньої соціокультурної, національної ідентифікації, що забезпечує підтримання безперервної етнічної еволюції, передачу накопиченого багатства національних цінностей прийдешнім поколінням.

Узагальнено зазначимо, що суб'єктами політики пам'яті в сучасній Україні є насамперед держава та її органи (президент, парламент, уряд), як інституціоналізовані замовники й скеровувачі політики пам'яті, наукові установи, як інституціоналізовані реконструктори-творці, а також громадянське суспільство, яке продукує переважно комунікативну пам'ять і є її носієм. Безперечно, важливу роль відіграють діячі національного літературного і мистецького процесу як впливові автори розмаїтих форм та образів Минулого, однак їх відносимо все ж до представників дуже впливової й активної частини громадянського суспільства. Особливу,

бінарну роль, як посередників поширення інформації про пам'ять, відіграють медіаструктури, бо можуть бути одночасно й інструментами інституціональних органів, і голосом соціуму.

А оскільки Україна — велика країна і за територією², і за кількістю населення, і за кількістю національностей її громадян, то вагомого розвитку набули не лише загальнонаціональна або державна політика пам'яті, а й регіональна. Наголосимо: ретранслятором обох згаданих видів політики в галузі минулого є насамперед освітня галузь.

Аналізуючи сучасний стан політики пам'яті в Україні, дослідниця-політолог з американського Університету Тафтса і президент Американської асоціації українських студій О. Шевель ще 2016 р. писала про наявність конфліктів пам'яті, які ускладнюють побудову єдиної національної ідентичності і стають на заваді демократичним процесам. Окреслюючи тоді перспективи реформування політики пам'яті в Україні, вона доводила необхідність формування «багатоопорного режиму пам'яті» (Сіра, & Чупрій, 2022), де мирно співіснують різні реконструкції чи інтерпретації минулого. Як аргумент, політолог нагадувала про європейський підхід до викладання історії, репрезентований в Рекомендаціях Ради Європи від 2001 р. «Про викладання історії у Європі XXI століття», де йдеться про «плюралістичну та толерантну концепцію викладання історії» (Klein, et al, 2012).

Зауважимо, що в більш близьких до нас в часі документах Ради Європи «Якість історичної освіти в 21 ст.: принципи і рекомендації» (Quality History, 2018), «Європа і Північна Америка 2030» (Europe and North America, 2018) теж наголошено саме на «принципах поваги: до демократії, розмаїття (множинності) та інклюзивності, які мають бути підґрунтям курикулуму з історії» (Quality History, 2018).

Однак з початком російсько-української війни О. Шевель визнає доцільним встановлення уніфікованого україноцентрованого режиму пам'яті (Шевель, 2022). До того ж «путінська війна як ніколи об'єднала українців» (Reid, 2022), що теж сприятиме виробленню і прийняттю націєорієнтованої версії пам'яті.

Як один із варіантів теоретичного підґрунтя моделі «політики історичної пам'яті»³ наведемо її узагаль-

² У статті американської журналістки Анни Рейд, колишнього кореспондента газети *The Economist* в Україні, зазначено: «Лише за квадратними кілометрами Україна – друга за величиною території країна в Європі. Якщо її вмістити на мапі США, то вона простягнеться від Міссурі до Атлантичного океану, і від Огайо до Джорджії» (Recommendation Rec, 2001).

³ У цитованій далі книзі Я. Кубіка і М. Бернхарда поняття «політика історичної пам'яті» використовується як «режим пам'яті», що близько за змістом до поняття «модель пам'яті».

нене тлумачення, репрезентоване в книзі американських науковців Яна Кубіка і Мікаеля Бернгарда. На їхній погляд, політика пам'яті — це «панівний шаблон, який існує в суспільстві у цей момент часу щодо певної глибоко суперечливої історичної події або процесу» (Kubik, & Bernhard, 2014, p. 4).

Варто уточнити, що у 10 розділах своєї книги вони описали і проаналізували способи відзначення 20-ї річниці падіння Берлінської стіни й розпаду СРСР у країнах колишнього східного блоку, у балтійських республіках та Україні. Дослідження здійснене не стільки на вивченні позицій громадянських суспільств цих країн, скільки на контент-аналізі офіційних промов очільників держав, керівників владних і опозиційних партій, розгляді стилів офіційних заходів (на рівні парламенту чи уряду) з приводу цих подій (Kubik, & Bernhard, 2014, 2014, p. 4.). Автори висновують, що заданий у такий спосіб шаблон-режим пам'яті згодом, якщо «до його формулювання та поширення активно залучені державні інституції чи політичні угруповання», набуває офіційного статусу (Kubik, & Bernhard, 2014, p. 9).

Кореляцію політики історичної пам'яті і національної безпеки сучасної України обґрунтовано в аналітичній доповіді Інституту стратегічних досліджень «Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України». У ній ще в 2019 р. наголошувалося: «Історія як пам'ять суспільства є не лише дискурсивною практикою, а й виконує цілком конкретні легітимізаційні завдання: «узаконює» державність, націю, інтереси груп та спільнот тощо. Кожна нація-держава формує свою ідентичність, яка уособлює і презентує її історичну та соціокультурну окремішність і в очах своїх громадян, і на міжнародній арені. Недосформовані, з розбалансованою історичною пам'яттю ідентичності особливо вразливі перед натиском космополітичних викликів, експансіоністської політики інших держав» (Яблонський (ред.) та ін., 2019, с. 14). Остання фраза безпосередньо стосується сьогоденної України і її громадян, поставлених ще й у складні умови повномасштабної війни, зокрема й інформаційної.

Серед окреслених у цій доповіді актуальних чинників національної безпеки України особливу вагу у справі формування неспотвореної національної історичної пам'яті, без якої неможлива розбудова суверенної української держави, надано освіті, насамперед предметам і дисциплінам суспільствознавчої галузі знань, насамперед історії (Яблонський (ред.) та ін., 2019, с. 61-62). Для нас, педагогів і викладачів, чи не найголовнішою функцією історії України є те, що вона — дієвий інстру-

мент виховання у дітей і молоді патріотичних і громадянських почуттів, що відіграє посутню роль у їхній соціалізації в душі етнонаціональної ідентичності. Адже одним з питомих чинників, який сприяє перетворенню населення на народ, є різнобічне і глибоке знання власної національної історії, що формує історичну, а на її основі — національну свідомість, тобто «уявлення про етносоціальні цінності, норми, традиції, що є визначальними для віднесення особи до тієї чи тієї нації, національної спільноти» (Нагорна, 2013, с.104-105).

На жаль, наразі нагальність питань вивчення і викладання суспільствознавчих предметів багаторазово посилюється й ускладнюється викликами інформаційної війни, провідну роль у якій відіграє специфічна «гуманітарна зброя», що її застосовує РФ для впливу на свідомість населення України. Ключова мета країни-агресора — демонтаж української державності, тому в нагоді стають маніпулювання історичними фактами, руйнування ідентичності й цінностей в наших громадян, нав'язування їм іншокультурних стандартів. Українські політологи стверджують: «Формування національної ідентичності є визначальним національним інтересом» (Іщенко, 2017), і тому особливо прикро, що вони констатують наявність у громадян України кризи ідентичності, що є результатом руйнування усталеної системи радянських цінностей і формування цінностей, з одного боку, — етнічних, з іншого — національно-громадянських. Основними проявами цієї кризи вчені називають: неузгодженість між загальноукраїнською національною ідентифікацією та іншими різновидами колективно-культурної ідентифікації; розбіжність між загальноукраїнськими та регіональними інтерпретаціями історичних процесів, подій, ролі певних історичних постатей (Яблонський (ред.) та ін., 2019; Шаповал (ред.) та ін., 2013). Разом з тим обставини війни й агресії викликали сплеск патріотичних настроїв (Reid, 2022; Шевель, 2022).

Доречно зазначити, що формування національної ідентичності громадян як визначального національного інтересу будь-якої суверенної країни зумовлює її політику та необхідні запобіжні дії. Навіть у країні зі стабільною громадянською ідентифікацією, якою є США, на державному рівні, в офіційній доповіді Independent Task Force Report № 68 (2012) було визнано, що «розуміння історії, політики, культури і традицій є важливим для громадянської позиції і критично значущим для усвідомлення того, хто є союзниками, а хто — супротивниками Америки» (Kubik, & Bernhard, 2014, p. 12).

Влада незалежної України глибоко усвідомлює значущість дискурсу нації, начала якого заховані в історії культури. Йдеться про схвалення низки важливих націєформувальних документів, зокрема Стратегії інформаційної безпеки до 2025 року, розробленої наприкінці 2021 р., плану дій із впливу на вкорінення національної самоідентифікації та рідномовності. Адже саме «з метою консолідації та формування історичної свідомості Українського народу, збереження національної пам'яті на державному рівні визнано необхідним офіційно належно відзначати і вшановувати пам'ятні дати і ювілеї (виокремлення — Н.Д.)» (Попик, 2021). Зокрема, серед заходів, що їх Верховна Рада України визнала доцільними, — проведення урочистих відзначень пам'ятних дат і ювілеїв.

У цьому контексті МОН України рекомендовано: забезпечити проведення у закладах загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти уроків, виховних годин, круглих столів, науково-практичних конференцій, інших тематичних заходів, приурочених до пам'ятних дат і ювілеїв 2022-2023 років; включити теми, присвячені пам'ятним датам і ювілеям 2022-2023 років, до переліку тем конкурсів Малої академії наук України, рефератів, курсових та дипломних робіт у закладах вищої освіти (Попик, 2021).

З особистого тривалого досвіду організації та проведення ювілейних і тематичних науково-практичних заходів із вшанування пам'яті видатних педагогів і вчених України, можу свідчити: коли до проведення конференції чи круглого столу підходити творчо, із широю шаную до освітньої персоналії, з прагненням зацікавити учасників, то вочевидь виявляється позитивний гуманітарний ефект. Його можна фіксувати в непересічних промовах і зацікавлених обговореннях, у дописах учасників. Але не всі впливи таких заходів можуть бути явними, адже невимірними лишаються такі ефекти, як враження, викликані заходом, думки і бажання присутніх, що, однак, виникають і чинять свій вплив на їхні світоглядні установки, свідомісні утворення.

Саме через обговорення історичних, у нашому конкретному випадку — науково-педагогічних аспектів життєдіяльності видатних осіб, — учасники глибше осягають характер історичного й соціального часу як тла, що зумовило видатну діяльність, вплинуло на цю особу і бодай почасти трансформувалося завдяки її здобуткам. Життя видатних людей — це персоніфікована історія

нації, а їх гуртове обговорення — це дієва комеморативна практика. Пристаємо до думки Ольги Воляннюк, що знакові постаті, люди-символи, життєва історія яких виконує помітну роль у маркуванні мнемологічно простору суспільства, є важливим елементом національного нарративу, становить своєрідну систему смислів для спільноти (Воляннюк, 2015, с. 266) і сприяє ненав'язливому, поступовому усвідомленню учасниками причетності до символічного світу народу, нації, Держави (Городня, 2018). Якщо проаналізувати державний список пам'ятних дат, визначених гідними для вшанування (Попик, 2021), вочевидь понад 80 % з них пов'язані з ювілеями національних історичних постатей.

Політико-суспільну значущість ушанувальних заходів, які сприяють «інтеграції людей у спільноту, допомагають вибудувати образ минулого й усвідомити власне місце в історичному процесі, як на індивідуальному рівні, так і на рівні генерації», обґрунтувала експерт Національного інституту стратегічних досліджень України Ольга Михайлова. Вона переконливо показала, що комеморативні практики громадян є важливим чинником національної безпеки і здатні виконувати роль чинників консолідації політичної нації, що набуває особливої значущості у світлі агресії РФ проти України та потреби консолідації українців (Михайлова, 2022, с. 19).

Отже, ювілейні конференції мають не лише меморіальну значущість. Вшановуючи пам'ять видатного національного мисленика, отримуємо можливість поміркувати над проблемами, якими він чи вона переймалися, з позицій сьогодення усвідомити непроминальність їхніх ідей чи їх застаріння, можемо навіть спробувати їх розвивати, аби продовжити і примножити надбання історичного діяча, і тим самим розвивати саму українську гуманітарно-освітню думку. На думку директора Інституту біографічних досліджень НБУ імені В.І. Вернадського професора В. Попика, історико-біографічне знання безпосередньо стосується еволюції світоглядних, ідеологічних засад життя суспільства, глибинної системи його цінностей (Попик, 2021, с. 8). Не дивує, що в роки незалежності істотно посилилася увага дослідників до історичних біографічних студій, які відтворюють важливу частину національної культури, суспільного, політичного, інтелектуального та духовного життя.

Вважаємо, що у процесі пошанування знакових історичних постатей саме й формується емо-

ційно забарвлене відчуття приналежності особи до минулого своєї країни. Як стверджує О. Михайлова, вшановувані історичні персоналії постають своєрідними посередниками, за невидимої участі яких «офіційний історичний наратив проникає в структури колективної пам'яті органічно й непомітно, впливає на них та їх опосередковує» (Михайлова, 2022, с. 21). Адже участь у меморіальних заходах засвідчує учасникам інтелектуальну, творчу, мистецьку спроможність українців до досягнень світового рівня, що безумовно працює на формування національної гордості і патріотизму. Саме інтегративна функція спільної комеморації і зумовлює увагу держави до таких заходів.

Наукова конференція як зібрання й нарада представників певної наукової галузі є формою публічного обговорення (рідше — розв'язання) актуальних дослідницьких питань. Ювілейні заходи національного виміру теж відносимо до таких зібрань, бо вбачаємо в них і дидактичний, а головне — виховний потенціал, адже доцільно організовані персоніфіковані ювілейні збори здатні викликати сильні емоції — гордості, подивування досягненнями певної історичної постаті як істотним національним надбанням, що уславлює націю. Відходячи від практики проведення таких зборів у суто урочисто-ювілейному дусі, поступово формуємо практику оприлюднення у ході таких заходів нових поглядів на усталені канони тлумачення розвитку національної освіти й педагогічної думки, оцінки діяльності певних історичних постатей.

На наше переконання, для формування в молоді історичної пам'яті плідним є ширше запровадження в процедуру ювілейних заходів інтерактивної участі студентської/шкільної молоді. Так школярі та студенти можуть не лише заслухати наукові повідомлення, що без сумніву корисно, а й висловити свою думку, позицію ставлення щодо обговорюваного на заході питання, тобто особисто долучитися до роздумів, пов'язаних з історичною пам'яттю свого народу. Назвемо це активізацією невидимої інтеріоризації глибинних сенсів цієї пам'яті.

Особливо доцільними та ефективними вважаємо відкриті опитування з тематики заходу з наступним обговоренням результатів, що, звичайно, істотно ускладнює для організаторів традиційне проведення заходів, однак дає позитивний ефект співучасті, створює можливості залучити й активувати ту молодь, яку часом важко розворушити.

Історико-меморіальні опитування, звичайно, не є заміною системних, моніторингових соціоло-

гічних досліджень, покликаних давати важливу інформацію про стан і розвиток національно-патріотичного виховання, вплив на нього різних чинників сьогодення (Римаренко, 1999). Однак як форма залучення здобувачів освіти майже всіх рівнів та їхніх вчителів, викладачів, майстрів до спільної комеморативної практики цілком виправдана і заслуговує на ширше запровадження.

Останні 15-20 років відбувається запекле змагання різних версій минулого — українське суспільство поступово виробляє свою власну модель історичної пам'яті, яка в змозі консолідувати націю як цілісне політико-культурне утворення. Розширення палітри масових заходів з формування історичної свідомості у дітей та молоді «працюватиме» на збереження нового режиму національної пам'яті. Поділяємо міркування Л. Нагорної: «Історична свідомість» як уявлення суб'єкта про канонізовану історію, що приймається ним як основа національної самоідентифікації» (Нагорна, 2013, с. 34), має базуватися на новій моделі цього канону, зі зміною ідеї «страдництва» на життєствердну ідею успішної нації (Городня, 2018), максимально орієнтованій на пошук суспільного порозуміння і соціальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Воляннюк, О. (2015). Персоніфіковане минуле у сучасному політичному житті України та Росії. *Наукові записки ІПІЕНД НАН України*. № 1 (175). с. 265-276.
- Ганжуров, Ю.С. (2011). До питання актуалізації концептів національної пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2011. Вип. 1. с. 53-70.
- Городня, Н. (2018). Чинники формування історичної пам'яті сучасної української молоді. *Історичні і політологічні дослідження*. Спец. випуск. с. 28-33.
- Іщенко, А. (2017). *Критерії національної безпеки в освітній сфері: зарубіжний досвід та висновки для України*. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-08/osvita_bezpeka-7e24e.pdf
- Киридон, А., Алексієвець, Л. (ред.) (2009). Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання. *Міжнародний зб. наук. пр. Україна — Європа — Світ. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 3. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. с. 112-116.
- Ковальська-Павелко, І. (2022). «Війни пам'яті» як ключовий чинник формування державної політики пам'яті в сучасній Україні. *Krakowskie Studia Malo-polskie*. Nr 3 (35). 27-44.
- Михайлова, О. (2022). Персоніфікація як стратегія історичної політики в Україні. *Стратегічна панорама*. № 1. с. 18-25.
- Нагорна, Л.П. (2011). *Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань*. Київ: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.
- Нагорна, Л., Бойко, О., Шаповал, Ю. (ред.) (2013). *Політика пам'яті та її орієнтаційна місія. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. Київ: ІПІЕНД, 2013. с.114-141.

- Попик, В.І. (2021). Біографіка в роки незалежності України: етапи становлення, здобутки, нерозв'язані проблеми, завдання та перспективи майбутнього розвитку. *Українська біографістика*. Вип.22. с. 13-38.
- Верховна Рада України. (2021, 17 грудня). *Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках (1982-IX)*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-IX>
- Римаренко, С.Ю. (1999). *Самовизначення особи, нації держави (етнополітологічний аналіз): монографія*. Київ: Вид. дім «Юридична книга».
- Сіра, О., Чупрій, Л. (2022). Громадянський діалог як необхідна умова розвитку сфери національно-патріотичного виховання в Україні в умовах сучасної геополітичної ситуації. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (9), 237-254. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.9.2022.265463>
- Шаповал, Ю. (ред.), Нагорна Л., Бойко О. та ін. (2013). *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. Київ: ІПІЕНД.
- Шевель, О. (2016). Чи є вихід? Війни пам'яті у пострадянській Україні в порівняльній перспективі. *Ukraina moderna. Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys*. <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/shevel-memory-wars>.
- Шевель, О. (2022). *Демонтаж пам'яті*. <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/shevel-memory-wars>
- Яблонський, В.М. (ред.), Лозовий, В.С., Валецький, О.Л., Здіорук, С.І. та ін. (2019). *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь*. Київ: НІСД, 144 с.
- Europe and North America Education 2030 consultation Strasbourg. (2018, 24 October). *Education for democratic citizenship and inclusive social development*. https://en.unesco.org/sites/default/files/2018_strasbourg-concept_note_agenda-en_23_oct2018.pdf
- Klein, J.I., Rice, C. and Levy, J.C. (2012). U.S. Education Reform and National Security. *Independent Task Force Report No. 68*. New York: Council on Foreign Relations Press.
- Kubik, J. and Bernhard, M. (2014). A Theory of the Politics of Memory. In *Twenty Years after Communism: The Politics of Memory and Commemoration*, /ed. by Jan Kubik and Michael Bernhard, 7-36. Oxford: Oxford University Press.
- Quality History Education in The 21st Century: Principles and Guidelines. (2018). *Council of Europe*. <https://rm.coe.int/prems-108118-gbr-2507-quality-history-education-web-21x21/16808eace7>
- Recommendation Rec (2001). 15 of the Committee of Ministers to member states on history teaching in twenty-first-century Europe. (*Adopted by the Committee of Ministers on 31 October 2001 at the 771 meeting of the Ministers' Deputies*). https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2c31.
- Reid, A. (2022). Putin's War on History. <https://diplomattizzando.blogspot.com/2022/04/putins-war-on-history-anna-reid-foreign.html>

IN THE CONTEXT OF STATE MEMORY POLICY IN UKRAINE: TOWARDS THE PROGRESS OF THE NATIONAL SPIRIT

Scientific report at the methodological seminar of NAES of Ukraine «National and patriotic education of children and youth under martial law and post-war reconstruction of Ukraine: strategies and tasks», April 6, 2023

Nataliia Dichak

DSc in Pedagogy, Professor, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Head of the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The article outlines some theoretical aspects of the problem of forming historical memory in children and youth as a component of national self-identification and an important element of Ukraine's current (in the context of the war with the Russian Federation) national security policy of Ukraine in the field of education.*

The modern state policy of historical memory in Ukraine is highlighted in the aspect of its personification, aimed at promoting the consolidation of citizens and the formation of the historical consciousness and patriotism of Ukrainian youth. The importance of the commemorative practice of celebrating anniversaries and the honouring of historical figures — national symbols — for the formation of national identity and a sense of patriotism among all categories of schoolchildren and students, as well as the need to intensify efforts to expand it are substantiated. Partial practices of creative modernizing the forms of such work are actualized.

Keywords: *state historical policy; historical memory; model of historical memory; memorialization; commemorative practices; hybrid information warfare.*

Дата публікації: 25 травня 2023 р.